

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Диса Олена

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

elenadysal@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6257-6502>

Чумак Артем

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

магістр психології

м. Дніпро, Україна

artemchumak.9.05.98@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2138-8361>

Мета. У статті розглянуто проблему застосування ненормативної лексики у сучасному суспільстві, висвітлено соціально-психологічні фактори, що сприяють порушенню нормативності мовлення. Зазначено, що неконтрольований потік нецензурної лексики може «активізуватися» в епоху глобальних історичних потрясінь та соціальної нестабільності. Під час російсько-української війни спостерігається лінгвопсихологічний дисбаланс між нормативною та ненормативною лексикою в країні (військових конфліктів, революцій, загрози розпаду держави, економічної кризи тощо). Підкреслено неоднорідність та багатофункціональність досліджуваної проблеми, яка на сучасному етапі є актуальною та складною в аналізі. Представлено результати емпіричного дослідження особливостей застосування ненормативної лексики студентами закладів вищої освіти.

Методи. Використано методи анкетування, психодіагностики. Для встановлення відмінностей між групами було використано критерій U-Манна-Уїтні, для знаходження взаємозв'язків - кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта кореляції р-Спірмена.

Результати. Встановлено психологічні чинники, які детермінують схильність до застосування нецензурних слів у міжособистісному спілкуванні. Показано, що певний рівень комунікативних здібностей, агресії, рефлексії, соціального самоконтролю, гнучкості, мовленнєвої тривожності та міжособистісний емоційний інтелект по-різному впливають на можливість застосування ненормативної лексики студентами у процесі міжособистісної

комунікації. Встановлено взаємозв'язки між показниками вербальної агресії та показниками гнучкості, самостійності і міжособистісного емоційного інтелекту.

Висновки. Специфіка міжособистісної комунікації не є монолітною структурою, вона має багатофункціональний та динамічний характер. Ненормативна лексика виступає психологічним інструментом, який активно використовується у міжособистісній комунікації, але не кожною людиною, і у більшості випадків обумовлюється ситуацією та індивідуально-психологічними особливостями особистості. Ненормативні мовленнєві конструкти, які застосовуються в міжособистісній комунікації, в залежності від контексту та ситуації можуть сприйматися по-різному, і необов'язково характеризуватимуть мовця, як неосвічену та некультурну особистість. Отримані нами результати значно розширюють і доповнюють існуючі дослідження стосовно нормативності та культури мовлення, яка передбачає дотримання нормативності мови, граматичних та стилістичних правил, доречного застосування мовленнєвих конструкцій тощо.

Ключові слова: нормативність мовлення, нецензурна лексика, культура усного мовлення, ненормативні мовленнєві конструкти, міжособистісна комунікація.

Olena Dysa, Artem Chumak. Psychological features of application of non-normative vocabulary in interpersonal communication.

Purpose. The article considers the problem of using profane language in modern society, highlights the socio-psychological factors that contribute to the violation of the normative speech. It is noted that the uncontrolled flow of obscene language can be "activated" in an era of global historical turmoil and social instability. During the Russian-Ukrainian war, there was a linguistic and psychological imbalance between normative and non-normative vocabulary in the country (military conflicts, revolutions, threats of state collapse, economic crisis, etc.). The heterogeneity and multifunctionality of the researched issue are emphasized, those are both relevant and difficult to analyze at the present stage.

The results of an empirical study of the peculiarities of the use of profanity by students of higher education institutions are presented.

Methods. In this paper, methods of questionnaires and psychodiagnostics were used. The Mann-Whitney U-test was used to establish differences between groups and correlation analysis using the Spearman's rank correlation coefficient.

Results. Psychological factors have been identified that determine the tendency to use obscene words in interpersonal communication. It is shown that a certain level of communicative abilities, aggression, reflection, social self-control, flexibility, speech anxiety and interpersonal emotional maturity differently affect the possibility of using profanity by students in the process of interpersonal communication. Relationships between verbal aggression and flexibility, independence, and interpersonal emotional maturity have been identified.

Conclusions. The specifics of interpersonal communication is not a monolithic

structure, it is multifunctional and dynamic. The results show that non-normative lexicon are served as a psychological instrument that is actively used in interpersonal communication, but by not everybody, and in most cases stipulated by a situation and individually-psychological features of personality. Non-normative speech constructs used in interpersonal communication may be perceived differently depending on the context and situation, and will not necessarily characterize the speaker as an uneducated and uncultured person. The results obtained by us significantly expand and supplement the existing research on the norms and culture of speech, which involves compliance with the norms of language, grammatical and stylistic rules, the appropriate use of speech constructions and more.

Key words: normative speech, obscene language, culture of oral speech, non-normative speech constructs, interpersonal communication.

Вступ. В останні роки застосування ненормативної лексики у суспільстві стало поширеним явищем. З початку російсько-української війни, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, серед українського народу міжособистісна комунікація зазнала значних парадоксальних трансформацій та змін: ненормативна лексика «легалізувалася» і почала широко розповсюджуватися на державних телеканалах, біл-бордах, в мобільних додатках, на поштових марках у вигляді антивійськових гасел та патріотичних виразів. З боку суспільства з'явилося толерантне ставлення до цього феномену, що, у свою чергу, свідчить про неоднорідність та багатофункціональність досліджуваного явища, яке не сучасному етапі є актуальним та складним в аналізі.

Українська дослідниця Т. С. Гарлицька зазначає, що неконтрольований потік нецензурної лексики може «активізуватися» в епоху глобальних історичних потрясінь та соціальної нестабільності (військових конфліктів, революцій, загрози розпаду держави, економічної кризи тощо). Сучасні події в Україні призвели до лінгвопсихологічного дисбалансу між нормативною та ненормативною лексикою у мовленні українців. За таких обставин нецензурна лексика може бути природнім мовленнєвим процесом, причиною якого є розрядка психологічного напруження, вираження агресії, демонстрація переваги та домінування над супротивником, прагнення відповісти на фізичне та моральне насилля (Гарлицька, 2018).

Дослідження показують, що останнім часом спостерігається певна легалізація у соціумі ненормативної лексики зусиллями шоу-

бізнесу, окремих ЗМІ, в тому числі й телебаченням, а також бажанням досягти максимальної ілюзії реальності в кінематографі, що призводить до сильного психологічного впливу на молодь (Талько, 2017). Це, у свою чергу, позначається на трансформації комунікативних форм поведінки та змінах мовних норм.

У свою чергу Ю. Макарець зазначає, що мовна норма є відносною і залежить від комунікативної ситуації. Вчена наголошує на тому, що мовна норма може відрізнятися в територіальних і соціальних групах, слугуючи одним із маркерів протиставлення «свій-чужий» (Макарець, 2021). Отже, одне висловлювання в залежності від контексту, оточення та ситуації може інтерпретуватися по-різному.

Нецензурна лексика у традиційному розумінні трактується, як сукупність табуйованих непристойних слів та брудних виразів, що не відповідають вимогам літературних норм і слугують маркером низького розвитку мовленнєвої культури (Droessiger, 2017). Однак, дослідники зауважують, що специфіка міжособистісної комунікації не є монолітною структурою, вона має багатофункціональний та динамічний характер. Як приклад, існують дослідження, в яких ненормативне мовлення розглядається як інструмент вивчення англійської мови у процесі пізнавальної діяльності та детально вивчаються значення нецензурних слів у процесі навчання і спілкування (Andang, Bram, 2018), (Finn, 2017). Отже, ненормативні мовленнєві конструкти, які застосовуються в міжособистісній комунікації, в залежності від контексту та певних подій можуть сприйматися по-різному, і необов'язково характеризуватимуть мовця, як неосвічену та некультурну особистість.

Мета статті полягає у психологічному аналізі феномену ненормативної лексики на основі теоретичного аналізу наукової літератури та результатів емпіричного дослідження стосовно психологічних чинників застосування ненормативної лексики у процесі міжособистісної комунікації.

Методи та процедура дослідження. У процесі теоретичного аналізу наукової літератури нами розглянуто різні напрямки дослідження проблеми застосування ненормативної лексики. Вивчення психологічних причин та чинників застосування ненормативної лексики у процесі міжособистісної комунікації дозволило обрати та методологічно обґрунтувати методи емпіричного

дослідження, здійснити психодіагностику, інтерпретацію результатів та сформулювати висновки.

Для проведення емпіричного дослідження використано методи анкетування, психодіагностики, математико-статистичного аналізу. На першому етапі дослідження було створено анкету, яка містила питання про особливості мовленнєвої поведінки та міжособистісного спілкування (на основі Анкети для дослідження порушення нормативності мовлення через застосування нецензурної лексики О. Глуховцевої). Опитуванням було охоплено 95 студентів віком від 19 до 23 років. Респонденти були представниками чотирьох вищих навчальних закладів міста Дніпра. За результатами анкетування нам вдалося сформувати дві групи студентів по 30 осіб в кожній. Перша група складалася із студентів, які порушують нормативність мовлення через застосування ненормативної лексики (14 дівчат та 16 юнаків). Друга група – це студенти, які дотримуються нормативності мовлення і переважно не застосовують ненормативну лексику у процесі спілкування (15 дівчат та 15 юнаків). У нашому дослідженні застосовувалася стратегія порівняння двох вибірок.

Нами було висунуто припущення про те, що існують психологічні детермінанти, які сприяють застосуванню ненормативної лексики студентами у процесі міжособистісної комунікації. У якості психодіагностичного інструментарію було обрано наступні методики: «Опитувальник видів агресивності» (Л. Почебут), «Тест мовленнєвої тривожності» (Р. Еріксона в адаптації В. Калягіна і Л. Мацько), «Методика стилю саморегуляції поведінки» (В. Моросанової), «Тест соціального самоконтролю» (М. Снайдера), «Опитувальник емоційного інтелекту» (Д. Люсіна), Методика комунікативних та організаторських здібностей особистості «КОС» (В. Синявського та Б. Федорошина), «Опитувальник рефлексивності» (А. Карпова).

Для математико-статистичної обробки даних було використано порівняльний аналіз за допомогою критерію U-Манна-Уїтні для встановлення відмінностей між групами та кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта кореляції ρ -Спірмена.

Результати дослідження. Порівняння показників агресії дозволило переконатися у тому, що між групами досліджуваних є розбіжності. У таблиці 1 представлено усереднені показники рівня агресії між двома групами досліджуваних та статистично значущі

розбіжності за критерієм U-Манна-Уїтні.

Підрахунок показав, що група, яка порушує нормативність мовлення через застосування ненормативної лексики має більш високі показники вербальної та фізичної агресії. Досліджуванам з цієї групи притаманно виражати свої негативні емоції у вигляді криків, погроз, образливих слів, а також застосовувати фізичну силу проти інших людей. М. Г. Малишева зазначає, що на лексичному рівні одним з найбільш розповсюджених мовленнєвих засобів вираження вербальної агресії є саме нецензурна лексика (Малишева, 2020). Але слід зауважити, що вихована культурна людина, скоріше за все, буде її виражати у вигляді дотепних фраз, які можуть зачепити «больові точки» співрозмовника, при цьому не порушуючи нормативність мовлення у процесі комунікації.

Аналіз порівняння показників мовленнєвої тривожності показав, що група досліджуваних, які дотримуються нормативності мовлення, має більш високі показники мовленнєвої тривожності. Таким особистостям властиво хвилюватися за те, як їхню промову сприймають інші люди та намагання контролювати своє мовлення і висловлюватися так, аби не справити про себе погане враження. Представники групи, які порушують нормативність мовлення, мають нижчий рівень мовленнєвої тривожності у порівнянні з тими, хто не вживає нецензурну лексику.

Вплив мовленнєвої тривожності на культуру мовлення студентів можна по-різному пояснювати. Зокрема, за результатами дослідження О. Турчак було встановлено, що під дією стресових факторів під час навчальної діяльності у студентів виникає мовленнєва тривожність. Вона проявляється у наступних особливостях: проблемі у виборі слів для вираження власної думки; появі логічно незавершених фраз; використанні пошукових слів для завершення своєї думки тощо (Турчак, 2014). Таким чином можна припустити, що особистості з високими показниками мовленнєвої тривожності на моторному етапі вираження думки схильні контролювати та стримувати своє мовлення, аби не справити на співбесідника погане враження.

Аналізуючи отримані результати, можна припустити, що високий рівень агресії і низький рівень мовленнєвої тривожності дозволяє студентам виявляти агресивні тенденції та висловлювати власні думки через ненормативну лексику, не турбуючись про враження оточуючих і не замислюючись про підбір слів. Такі

студенти частіше застосовують нецензурні слова в емоційно насичених ситуаціях, і, як правило, згодом звикають до цього.

Таблиця 1

Статистично значущі розбіжності між двома групами за критерієм U-Манна-Уїтні

Показники агресії	Групи досліджуваних		Показник критерію U-Манна-Уїтні
	Група, яка порушує нормативність мовлення (N = 30)	Група, яка дотримується нормативності мовлення (N = 30)	
Вербальна агресія	4,30	2,80	263,5*
Фізична агресія	2,63	1,70	306,0**
Шкала мовленнєвої тривожності	Групи досліджуваних		Показник критерію U-Манна-Уїтні
	Група, яка порушує нормативність мовлення (N = 30)	Група, яка дотримується нормативності мовлення (N = 30)	
Загальний показник мовленнєвої тривожності	8,06	11,13	616,5**

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$;

** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$.

Порівняння показників двох груп за показниками соціального самоконтролю, саморегуляції та міжособистісного емоційного інтелекту за критерієм U-Манна-Уїтні дозволило встановити розбіжності, які наведені у таблиці 2.

З таблиці 2 бачимо, що група, яка дотримується нормативності мовлення має більш високі показники самоконтролю та оцінювання результатів. Це вказує на те, що такі студенти більш стурбовані адекватністю своїх висловлювань, які залежать не від внутрішнього стану, а від вимоги ситуації та соціальних норм. Представники цієї групи добре контролюють та оцінюють мовленнєву поведінку, тому можуть краще програмувати власні висловлювання і не допускати включення ненормативних конструктів, навіть в емоційно складних ситуаціях. Треба зазначити, що внутрішнє програмування є важливим етапом мовленнєво-мисленнєвої діяльності у процесі міжособистісної комунікації.

Сучасні дослідження показують, що успішна та доцільна

міжособистісна комунікація пов'язана безпосередньо з внутрішнім мовленням, у якому саме і відбувається програмування майбутнього висловлювання та розгортання внутрішньої програми у зовнішнє мовлення. Від особливостей внутрішньої програми говоріння та відтворення висловленого в процесі аудіювання залежатиме не тільки послідовність, логічність та зв'язність усного мовлення, а й його доступність до сприймання оточуючими (Калмикова, 2020). У зв'язку з цим, дослідження психолінгвістичних основ нормативності / ненормативності мовлення здається нам перспективним напрямком.

Таблиця 2

Статистично значущі розбіжності між двома групами за критерієм U-Манна-Уїтні

Шкала соціального самоконтролю	Групи досліджуваних		Показник критерію U-Манна-Уїтні
	Група, яка порушує нормативність мовлення (N = 30)	Група, яка дотримується нормативності мовлення (N = 30)	
Загальний показник соціального самоконтролю	5,53	6,50	588,5**
Показники саморегуляції	Групи досліджуваних		Показник критерію U-Манна-Уїтні
	Група, яка порушує нормативність мовлення (N = 30)	Група, яка дотримується нормативності мовлення (N = 30)	
Оцінювання результатів	4,66	5,80	598,0*
Гнучкість	6,76	5,10	220,5**
Показник емоційного інтелекту	Групи досліджуваних		Показник критерію U-Манна-Уїтні
	Група, яка порушує нормативність мовлення (N = 30)	Група, яка дотримується нормативності мовлення (N = 30)	
Міжособистісний емоційний інтелект	5,70	4,00	255,5*

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$;

** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$.

За показниками емоційного інтелекту та гнучкості група, яка

порушує нормативність мовлення, має вищі показники. Це може свідчити про те, що для студентів цієї групи ненормативна лексика виступає інструментом підсилення вираження емоцій, переживань, і в деяких ситуаціях – зниження емоційного напруження. Такі студенти добре адаптуються в динамічні ситуації, коли треба швидко змінювати стратегію власної поведінки.

За результатами дослідження нами отримано розбіжності за показниками комунікативних здібностей та рівня розвитку рефлексії між двома групами. У таблиці 3 представлено статистично значущі відмінності за критерієм U-Манна-Уїтні.

Таблиця 3

Статистично значущі розбіжності між двома групами за критерієм U-Манна-Уїтні

Шкала комунікативних здібностей	Групи досліджуваних		Показник критерію U-Манна-Уїтні
	Група, яка порушує нормативність мовлення (N = 30)	Група, яка дотримується нормативності мовлення (N = 30)	
Загальний показник комунікативних здібностей	3,23	2,13	251,0**
Показник рефлексії	Групи досліджуваних		Показник критерію U-Манна-Уїтні
	Група, яка порушує нормативність мовлення (N = 30)	Група, яка дотримується нормативності мовлення (N = 30)	
Загальний показник рівня розвитку рефлексії	4,16	5,60	646,5**

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$;

** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$.

Результати математико-статистичного аналізу показують, що студенти, які схильні порушувати нормативність мовлення, мають вищі показники комунікативних здібностей. Скоріше за все, ненормативна лексика тут також виступає інструментом, який дозволяє найбільш вдало налагоджувати комунікативний контакт з оточуючими, емоційно забарвлювати спілкування, зацікавлювати та справляти враження на співрозмовників у процесі міжособистісної комунікації.

Також, встановлено статистично значущі розбіжності за рівнем

рефлексії. Студенти, які дотримуються нормативності мовлення, мають більш високі показники. Це говорить про те, що високий рівень рефлексії дозволяє критично відноситися до власної мовленнєвої діяльності, розуміти адекватність своїх висловлювань, дотримуватись моральних норм та стандартів мовлення і, відповідно, утримуватись від застосування ненормативної лексики.

Студенти, які порушують нормативність мовлення, мають низькі бали за показником рефлексії, що вказує на те, що вони не завжди можуть побачити себе зі сторони, оцінити ступень впливу свого мовлення на оточуючих. Через низький рівень рефлексії деякі мовні одиниці (у тому числі і ненормативні) можуть використовуватись автоматично. Вивчаючи рефлексію професійного мовлення, Г. Калмиков встановив, що у процесі професійного спілкування фахова мова використовується неусвідомлено, відразу актуалізуючись в мовленні у вигляді загальноживаних слів та синтаксичних структур завдяки автоматизму, без ретельного обдумування вибору мовних засобів у процесі професійної мовленнєвої діяльності (Калмиков, 2020). Можна припустити, що подібний механізм використовується у застосуванні ненормативної лексики, якщо вона вживається часто.

Таким чином, порівняння показників між двома групами досліджуваних дозволило дійти висновку про те, що розвинені комунікативні здібності, високий рівень агресії, гнучкості, міжособистісного емоційного інтелекту, низький рівень мовленнєвої тривожності, рефлексії і соціального самоконтролю значно підвищують можливість застосування ненормативної лексики студентами у процесі міжособистісної комунікації. Студенти, які мають високий рівень мовленнєвої тривожності, соціального самоконтролю, рефлексії, добре оцінюють результати власної діяльності, мають невисокий рівень агресії, гнучкості і комунікативних здібностей у міжособистісному спілкуванні схильні дотримуватись нормативності мовлення.

Розглядаючи вербальну агресію як найбільш значущу особистісну передумову застосування ненормативної лексики, важливо було визначити зв'язки з іншими особистісними характеристиками досліджуваних. У зв'язку з цим, наступним етапом дослідження було встановлення взаємозв'язків між рівнем вербальної агресії та показниками застосованих методик. Результати

кореляційного аналізу представлено у таблиці 4.

Таблиця 4

Значення коефіцієнтів кореляції r-Спірмена між показником вербальної агресії та показниками застосованих методик

Показник вербальної агресії	Показники саморегуляції	Показник кореляції r-Спірмена
	Оцінка результатів	-0,405**
	Гнучкість	0,401**
	Самостійність	0,387**
	Показник емоційного інтелекту: Міжособистісний емоційний інтелект	0,359**

Примітка. * – статистично значущі кореляційні зв'язки на рівні $p \leq 0,05$;

** – статистично значущі кореляційні зв'язки на рівні $p \leq 0,01$.

За результатами кореляційного аналізу встановлено від'ємний кореляційний зв'язок між вербальною агресією (за методикою Л. Почебут) та показником оцінки результатів (за методикою В. Моросанової). Отримані дані дозволяють припустити, що досліджувані, які мають більш виражений рівень вербальної агресії не схильні детально аналізувати наслідки своїх вчинків та діяльності. Поведінка таких особистостей залежить не від вимог соціальних норм, а в більшій мірі від емоційного стану та імпульсивності.

Додатні кореляційні зв'язки між показниками вербальної агресії (за методикою Л. Почебут) та показниками гнучкості і самостійності (за методикою В. Моросанової) говорять про те, що особистості з високими показниками вербальної агресії дуже добре адаптуються в динамічній ситуації, коли необхідно швидко змінювати стратегію власної поведінки і приймати самостійні рішення.

Встановлений додатній кореляційний зв'язок між показником вербальної агресії та показниками міжособистісного емоційного інтелекту дає можливість припустити, що в емоційно напружених ситуаціях студенти з високим рівнем вербальної агресії завжди прямо і точно виражають власні емоції, і тому співбесідники їх краще розуміють. Вивільнення агресивних емоцій активізує (або пригнічує) емоції оточуючих, що дає можливість визначати і добре прогнозувати їх поведінку. Також вербальна агресія може виступати інструментом підсилення певних почуттів та намірів.

Результати дослідження дозволили дійти висновку про те, що існують психологічні чинники, які обумовлюють застосування

ненормативної лексики студентами у процесі міжособистісного спілкування. Серед таких чинників можна виділити: високий рівень фізичної та вербальної агресії, низький рівень соціального самоконтролю, низькі показники мовленнєвої тривожності та рефлексії. Така особистість не схильна детально обмірковувати власні помилки та глибоко замислюватися, яке враження справляє на оточуючих. Поведінка залежить більше від внутрішнього стану та емоцій. В той же час, така людина має розвинені комунікативні навички, досить високий рівень міжособистісного емоційного інтелекту та вміння гнучко діяти в несподіваній ситуації. Зазначимо, що студенти, які застосовують ненормативну лексику, мають як негативні, так і деякі позитивні особистісні особливості. У зв'язку з цим, оцінюючи мовленнєву поведінку, доцільно звертати увагу на контекст застосування нецензурних слів. Але в цьому питанні є різні точки зору, тому воно дискусійне і потребує врахування багатьох соціально-психологічних факторів.

Отримані нами результати значно розширюють і доповнюють існуючі дослідження стосовно застосування ненормативної лексики та культури мовлення, яка передбачає дотримання нормативності мови, граматичних та стилістичних правил, доречного застосування мовленнєвих конструкцій тощо.

Оскільки в нашому дослідженні брали участь юнаки і дівчата, то доцільно навести результати дослідження С. Бабушко та Л. Соловей, які виявили, що студенти використовують ненормативну лексику в однаковій мірі, незалежно від статі. Крім того, дослідники висунули припущення про те, що українська молодь, яка виховувалася в селі або селищі міського типу, краще вихована завдяки фіксованим сімейним стосункам та релігійним уявленням. Тобто, студенти з сільської місцевості та селищ міського типу застосовують нецензурну лексику у меншому ступені, ніж молодь, що мешкає у великих містах (Babushko, 2019).

Досліджуючи психологічні чинники застосування ненормативної лексики українських студентів, ми звернули увагу на крос-культурне дослідження Н. І. Тавровецької і В. І. Шебанової, яке дозволило встановити, що мотив застосування нецензурної лексики серед студентів різних країн має деякі специфічні особливості. Молодим людям з країн Азії не властиво використовувати ненормативні мовленнєві конструкції для того, щоб привернути увагу

до себе, або виразити власну думку. Американці розглядають застосування нецензурних висловів, як засіб міжособистісної взаємодії, тобто для того, щоб навмисно образити людину або встановити близький контакт. Цікавим виявився мотив застосування ненормативної лексики серед студентів із східної Європи (Україна, Росія, Польща), які відповіли, що порушують нормативність мовлення для гарного настрою. Тобто молодь через застосування нецензурної лексики отримує задоволення, робить своє спілкування гумористичним (Тавровецька, 2020).

Соціолінгвістичне дослідження С. Форманової, Т. Домброван дало змогу з'ясувати, що в Україні існують певні регіональні відмінності застосування анти-етикетних форм спілкування. Наприклад, у Львові прийнято переважно уникати невічливих слів у процесі комунікації; у Вінниці невічливі словесні конструкції застосовуються часто, але у той же час сприймаються комунікаторами негативно; в Одесі спостерігається відносна толерантність до різних форм грубого спілкування. Опитування, яке було проведене дослідницями, дозволило виявити, що висока ступінь невічливості у мовленні серед молоді є засобом самовираження та самоствердження з прагненням порушити соціальні табу, а також бажанням встановити власні комунікативні правила (Formanova, 2019).

Сучасні українські дослідники О. Межов, М. Навальна, Н. Костусяк встановили, що експресивні мовленнєві засоби можуть мати негативний вплив не тільки на конкретну особистість, але й на масову свідомість. Виявлено, що ненормативні мовленнєві конструкції, однією з функцій яких є емоційне забарвлення мовлення, можуть бути інструментом певних видів сугестивного впливу комунікатора на соціум. Наприклад, за допомогою навіювання, опосередкованого експресивним мовленням, на підсвідомому рівні може знижуватися у людини або соціальної групи критичність до сприйняття певної інформації та формуватися схильність до вигідних маніпулятору дій, а через наслідування – створюватися бажана модель поведінки у жертви маніпулятора (Межов, 2021). Зазначимо, що такими інструментами часто користуються медійні особистості, аби привернути до себе увагу та придати епатажності своїй персоні. Треба зазначити, що до наведених механізмів впливу найвразливішою категорією населення є саме молодь, зокрема

студенти, які схильні імітувати поведінку авторитетних особистостей та використовувати їх мовленнєві конструкти у процесі комунікації. Якщо розглядати цю проблему з точки зору біхевіоризму, то можна припустити, що відбувається процес навчання та закріплення певних патернів мовленнєвої поведінки при міжособистісній взаємодії. Тобто формується звичка висловлюватися певним чином, що в процесі комунікації проявляється на підсвідомому рівні, іншими словами – застосування мовленнєвих конструктів (як позитивних, так і негативних) може відбуватися автоматично.

Порушення нормативності мовлення може мати і біологічний фундамент. Дану думку підтверджують американські дослідники Т. Jay, К. Janschewitz, які встановили що застосування ненормативної лексики тісно корелює з екстраверсією та є визначальною рисою особистості коронарного типу А. Індивіди, яким притаманна поведінка типу А часто знаходяться в стресових ситуаціях, тому що вони постійно беруть на себе велику відповідальність за реалізацію певних цілей та завдань. Така стратегія поведінки спричинює появу роздратованості та агресивності. Окрім цього даному типу особистості властива експресивність у прояві власних почуттів та переживань. Це, у свою чергу, простежується на частоті застосування нецензурної лексики, яка є засобом розрядження психічної напруги (Jay, 2018).

За даними українських дослідників вербальні засоби спонтанного реагування на стресогенні подразники, які використовуються українською студентською молоддю, характеризуються широким застосуванням ненормативної лексики, стилістично знижених одиниць, обмеженим використанням традиційних емоційних вигуків та іронічних висловів. У стресогенних ситуаціях студенти рідко застосовують народні словесні форми емоційної психорегуляції. До таких форм можна віднести традиційні дохристиянські і християнські коди психологічного самозахисту (наприклад: *Дідько! Чорт! Хай Бог милує! Матір Божа...*), які стали менш актуальними, застарілими та втратили свою переконливість. Це свідчить про значні відмінності концептуальної картини світу між сучасною молоддю та попередніми поколіннями. Окрім цього, багато вербальних форм автоматичної емоційної реакції української молоді позначені впливом інших мов, зокрема, англійської мови лексичні одиниці у процесі міжособистісного

спілкування почали застосовуватися на спонтанному, автоматичному рівні (Баган, 2022).

Науковці виділяють різні причини застосування нецензурної лексики, але, на наш погляд, у процесі міжособистісної комунікації студентів можна виділити головні: захист у відповідь на образи; спроба самоствердження в колі найближчого оточення; бажання бути «своїм» у колективі; для психічної розрядки та зниження напруження при стресових ситуаціях; бажання зробити своє мовлення емоційно забарвленим, переконливим або смішним; іноді для зв'язування між собою слів, аби запобігти недоречних пауз у процесі спілкування. Серед індивідуально-психологічних детермінант визначемо такі: комунікативні здібності, високий рівень агресії, гнучкості, міжособистісного емоційного інтелекту; низький рівень мовленнєвої тривожності, рефлексії, дефіцит соціального самоконтролю.

Висновки і перспективи. Отже, з огляду на теоретичний аналіз та отримані емпіричні результати, можна зазначити, що ненормативна лексика виступає психологічним інструментом, який активно використовується у міжособистісній комунікації, але не кожною людиною, і у більшості випадків обумовлюється ситуацією та індивідуально-психологічними особливостями особистості. Є психологічні чинники, які детермінують схильність особистості до використання ненормативної лексики: високий рівень фізичної та вербальної агресії, низький рівень соціального самоконтролю, низькі показники мовленнєвої тривожності та рефлексії. Динаміка використання ненормативних мовленнєвих конструктів - феномен, який потребує подальшого активного дослідження, з огляду на особливості соціальної ситуації у суспільстві та зміни мовних норм.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні соціально-психологічних умов розвитку культури мовлення студентів, оскільки вміння грамотно, логічно та послідовно виражати власні думки без застосування сленгів, англіцизмів, жаргонізмів, слів-паразитів та нецензурної лексики завжди свідчило про високу культуру особистості. Сподіваємось, що детальний аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників, які впливають на порушення нормативності мовлення молоді, дозволять створити програми щодо зниження вербальної агресії та підвищення мовної культури.

Література

1. Баган, М., Навальна, М., & Істоміна, А. (2022). Індивідуальні вербальні коди спонтанної емоційної психорегуляції сучасної української молоді. *Psycholinguistics*, 31(2), 6-32.
2. Гарлицька, Т. С. (2018). Формування мовного оточення міста під впливом лінгвокультурних та соціально-психологічних чинників. *Наукові записки*, 164, 12–16.
3. Калмиков, Г. (2020). Як бакалаври психології здійснюють рефлексію над професійним мовленням: стан розвитку дискурсивної рефлексивності. *Psycholinguistics*, 27(1), 139-163.
4. Калмикова, Л., Харченко, Н., Волженцева, І., Калмиков, Г., & Мисан, І. (2020). Актуалізація проблематики внутрішнього мовлення в психолінгвістиці комунікації: результати систематичного огляду і метааналізу. *Psycholinguistics*, 28(1), 83-148.
5. Макарець, Ю. (2021). Психолінгвістична природа мовної норми та її місце серед чинників мовленнєвої діяльності. *Psycholinguistics*, 29(2), 151-172.
6. Малишева, М. Г. (2020). Вираження вербальної агресії в коментарях соцмережі Facebook. *Вісник Одеського національного університету*, 2, 58–62.
7. Межов, О., Навальна, М., Костусяк, Н. (2021). Засоби вираження комунікативно-прагматичної інтенції образи в сучасних медіатекстах. *Лінгвістичні студії*, 41, 179–192.
8. Тавровецька, Н. І., Шебанова, В. І. (2020). Крос-культурне дослідження вживання обценної лексики у молодіжному середовищі. *Психолінгвістика*. 28, 239–266.
9. Турчак, О. М. (2014). Дослідження якісних і кількісних показників мовленнєвої тривожності в усному мовленні студентів у ситуаціях емоційної напруги. *Психолінгвістика*, 7, 143–151.
10. Талько, О. Б., Шевченко, О. М. (2017). Психолого-культурологічні аспекти вживання ненормативної лексики у молодіжному середовищі. *Молодий вчений*, 3 (43), 280-283.
11. Andang, K., Bram, B. (2018). Swear words and their implications for English language learning-teaching. *LLT journal*, 21, 43-49.
12. Babushko, S., Solovei, L. (2019). What makes university students swear. *Advanced Education*, 13, 112-119. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.159259>
13. Droessiger, H. H. (2017). On evaluative conceptualizations of swear words and invectives. *Athens journal of philology*, 4(3), 201–217. <https://doi.org/10.30958/ajp.4.3.2>
14. Finn, E. (2017). Swearing: The good, the bad & the ugly. *Ortesol journal*, 34, 17-26.
15. Formanova, S., & Dombrovan, T. (2019). A sociolinguistic experiment in defining the forms of impoliteness. *Psycholinguistics*, 25(2), 323-337. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-323-337>

16. Jay, T. (2018). Swearing, moral order, and online communication. *Journal of language aggression and conflict*, 6(1), 107-126. <https://doi.org/10.1075/jlac.00005.jay>

References

1. Bahan, M., Navalna, M., & Istomina, A. (2022). Indyvidualni verbalni kody spontannoї emotsiinoї psykhorehuliatsii suchasnoї ukrainskoї molodi [Individual verbal codes of spontaneous emotional psychoregulation of modern Ukrainian youth]. *Psycholinguistics*, 31(2), 6-32 [in Ukrainian].

2. Harlytska, T. S. (2018). Formuvannia movnoho otochennia mista pid vplyvom linhvokulturnykh ta sotsialno-psykholohichnykh chynnykiv [Formation of the urban language environment under the influence of linguistic, cultural and socio-psychological factors]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 164, 12–16 [in Ukrainian].

3. Kalmykov, H. (2020). Yak bakalavry psykholohii zdiisniuiut refleksiui nad profesiinym movlenniam: stan rozvytku dyskursyvnoi refleksyvnosti [How bachelors of psychology reflect on professional speech: The State of Development of Discursive Reflexivity]. *Psycholinguistics*, 27(1), 139-163 [in Ukrainian].

4. Kalmykova, L., Kharchenko, N., Volzhentseva, I., Kalmykov, H., & Mysan, I. (2020). Aktualizatsiia problematyky vnutrishnoho movlennia v psykholinhvistytsi komunikatsii: rezultaty systematychnoho ohliadu i metaanalizu [Actualization of the problems of internal speech in the psycholinguistics of communication: the results of a systematic review and meta-analysis]. *Psycholinguistics*, 28(1), 83-148 [in Ukrainian].

5. Makarets, J. (2021). Psykholinhvistychna pryroda movnoi normy ta yii mistse sered chynnykiv movlennievoi diialnosti [Psycholinguistic nature of the language norm and its place among the factors of speech activity]. *Psycholinguistics*, 29(2), 151-172 [in Ukrainian].

6. Malysheva, M. H. (2020). Vyrakhennia verbalnoi ahresii v komentariakh sotsmerezhi Facebook [Expressions of verbal aggression in the comments of the Facebook social network]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Odessa National University*, 2, 58–62 [in Ukrainian].

7. Mezhev, O., Navalna, M., Kostusiak, N. (2021). Zasoby vyrazhennia komunikativno-prahmatychnoi intentsii obrazu v suchasnykh mediatekstakh [Means of expression of communicative-pragmatic intention of offense in modern media texts]. *Linhvistychni studii – Linguistic studies*, 41, 179–192 [in Ukrainian].

8. Tavrovetska, N. I., Shebanova, V. I. (2020). Kros-kulturne doslidzhennia vzhyvannia obstsennoi leksyky u molodizhnomu seredovyshchi [Cross-cultural study of the use of obscene language in youth]. *Psycholinguistics*, 28, 239–266 [in Ukrainian].

9. Turchak, O. M. (2014). Doslidzhennia yakisnykh i kilkisnykh pokaznykiv movlennievoї tryvozhnosti v usnomu movlenni studentiv u sytuatsiiakh emotsiinoї napruhy [Research of qualitative and quantitative indicators of speech anxiety in students' oral speech in situations of emotional stress]. *Psycholinguistics*, 7, 143–151 [in Ukrainian].

10. Talko, O. B., Shevchenko, O. M. (2017). Psykholoho-kulturolohichni aspekty vzhivannia nenormatyvnoi leksyky u molodizhnomu seredovyschi [Psychological and cultural aspects of the use of profanity in the youth environment]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 3 (43), 280-283 [in Ukrainian].

11. Andang, K., Bram, B. (2018). Swear words and their implications for English language learning-teaching. *LLT journal*, 21, 43-49.

12. Babushko, S., Solovei, L. (2019). What makes university students swear. *Advanced Education*, 13, 112-119. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.159259>

13. Droessiger, H. H. (2017). On evaluative conceptualizations of swear words and invectives. *Athens journal of philology*, 4(3), 201–217. <https://doi.org/10.30958/ajp.4.3.2>

14. Finn, E. (2017). Swearing: The good, the bad & the ugly. *Ortesol journal*, 34, 17-26.

15. Formanova, S., & Dombrovan, T. (2019). A sociolinguistic experiment in defining the forms of impoliteness. *Psycholinguistics*, 25(2), 323-337. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-323-337>

16. Jay, T. (2018). Swearing, moral order, and online communication. *Journal of language aggression and conflict*, 6(1), 107-126. <https://doi.org/10.1075/jlac.00005.jay>

Received: 14.05.2022

Accepted: 28.05.2022